

Fransız Şiirindeki Anadolu Uzamlarına Jeoeleştirel Bir Yaklaşım*

Gürkan ÇİMEN*

Öz

Edebiyatın, birçok bilim dalıyla olduğu gibi coğrafya ile de oldukça yakın bir ilişkisi vardır. Coğrafya her Şeyden önce edebi esere bir mekân sunarken, Şiir türüne de geniş bir imge yelpazesi açar. Şehir, köy, dağ, nehir, göl, vadi, vb. öğeler Şairin bir duyguyu ve düşünceyi benzeştirdiği, somutlaştırdığı yegâne coğrafi uzamlardır. Bu uzamların nasıl algılanıp, yorumlanacağı ise Şair ile uzam arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bir diğer deyişle söz konusu coğrafi uzamın Şairde yarattığı duygulara bağlıdır. Edebi eserlerde yer alan coğrafi uzamlar farklı dallarda incelenebilir. Bertrand Westphal'in coğrafyayı merkeze alan jeoeleştiri (géocritique) kuramı ise tek bir yazardaki ya da bir eserdeki coğrafi uzamları incelemeyi değil, tek bir coğrafi uzamı birçok yazar ve eserde inceleyerek söz konusu uzamın genel değerini ortaya koymaya çalışır. Ona göre diğer tüm kuramların aksine jeoeleştiri coğrafya merkezlidir (géocentré) ve uzamı tüm tartışmaların ortasına koyar. Bu makalede, edebiyat ile coğrafya arasındaki ilişkiden yola çıkılarak, coğrafi uzamların edebiyattaki yeri, işlevi ve değeri gibi hususlar göz önüne alınmış, Westphal'in coğrafya merkezli kuramından hareketle Anadolu coğrafyası çalışmanın merkezine konmuştur. Özellikle daha kısıtlı bir anlatım alanı olan Şiirde Anadolu'ya ait uzamların sahip oldukları özellikleriyle ne tür kullanımlara kapı araladığı incelenmiş ve bu bağlamda Fransız Őiirinden seçilen örneklerde, Anadolu coğrafyasına dair uzamların nasıl işlendikleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Coğrafya, Fransız Şiiri, Anadolu, Uzam, Jeoeleştiri

* Bu makale, yazarın Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2021 yılında kabul edilen, Une approche géocritique des images de l'Anatolie chez les écrivains français du XVIe au XIXe siècle başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Adana, Türkiye.
Elmek: gcimen@atu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0109-6094>.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.07.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.09.2022

DOI: 10.30767/diledeara.1140261

A Geocritical Approach to Anatolian Spaces in French Poetry

Abstract

As with many disciplines, literature has a remarkably close relationship with geography. Geography is able to provide a setting for literary work, with its terminology producing a wide range of images and spaces, especially for poetry. Elements such as cities, villages, mountains, rivers, lakes and valleys are the geographical scenes in which a poet may make comparisons, symbolic references or embody emotions and thought. How these settings are perceived and interpreted depends on the relationship between the poet and the geographical space. In other words, it depends on the feelings created by the space in question that the poet is referring to. Geographical settings in literary works can be studied in different branches. Bertrand Westphal's "Geocriticism" theory, which centers on geography, attempts to reveal the general value of a setting by examining a single geographical space present in many authors' literary works, instead of examining the geographical space that is only present in a single author's work. According to him, unlike all other theories, Geocriticism is geography-centered (*géocentré*) and puts the space itself at the center of the discussion. In this article, aspects such as the place, function, and value of geographical spaces in literature were taken into consideration, related to the relationship between literature and geography. When considering Westphal's geography-centered theory, the Anatolian geography was especially focused on in the poetry, which is a very limited area. In the present study, how the Anatolian setting serves poetry with its characteristics and how the Anatolian geography is handled in the selected examples from French poetry has been examined.

Keywords: Literature, Geography, French Poetry, Anatolia, Space, Geocriticism

Extended Summary

In this article, we mainly focused on the Anatolian geographical spaces in French poetry and the study aimed to analyze these scenes through the suggested methods of Bertrand Westphal's theory of Geocriticism.

Geographical spaces are basically places in which an event occurred in a piece of literature, but it also reflects the perceptions of the author, society, or a particular period of time. Apart from these, the space can also be used as an image created by individual or by social perception. Properties such as geographical, historical, climatic, cultural, mythological, exotic etc. can be used in order to explain a thought, a feeling or to reinforce its meaning. Therefore, the geography does not only offer a place for a piece of literature, but it also adorns it, much like a motif. Up to now, theories such as imagology and thematology have been used for the interpretation of geographical spaces in relation to poetry, but all of these theories focus on the space only in the background. The geocriticism theory, however, puts the geographical space at the center of the study. It investigates why a specific area can have literary value in a versatile way and tries to reveal the general value of that place. In doing so, it first reveals the similar relationship between referent and representation. Accordingly, there are three kinds of relations: Homotopic consensus, in which there is complete harmony between the referent and its representation; heterotopic interference, in which there is an erroneous relationship between the referent and its representation, and utopian excursus, where the referent is not representative in real life. After establishing this relationship of similarity, a geocritical review presents the following four methods: Multifocalization, Polysensoriality, Stratigraphy, and Intertextuality.

Multifocalization determines the proximity of the narrator to the space present in the text. Polysensoriality measures the perceptibility of the space through different senses. Stratigraphy deals with the historical layers of a particular space and finally, Intertextuality compares the representation of the setting in different texts with its representation in the main text. While examining the

Anatolian setting in the poetry examples in our article, we tried to apply these criteria to poetry as much as possible.

The main reason why we chose the Anatolian geographical space as the setting for the present study was the fact that different relations were established between western civilizations and Anatolian geography throughout different time periods. Anatolia hosted two great periods with its ancient geography and oriental geography. The relations of France with this geography have also been very diverse over the years. Many French scientists, especially travelers and writers, have travelled to this geographical location. For this reason, we thought that the setting of this geographical area might have found a place in French poetry, prompting the current research.

In light of the results obtained, we observed that dominant periodical and artistic movements in French literature also affected the way this geography was handled. The return to antiquity in French literature, especially during the 16th and 17th centuries, provided a reference to ancient Anatolia in many poems during that time. Joachim Du Bellay used ancient settings such as Ephesus, Caria, and Phrygia, which correspond to the current western Anatolia region today. Malherbe, on the other hand, made use of the mythological elements of Anatolia in his poems, such as the Thermodon River on the Black Sea's coast, based on the legend of the Amazonian women. Mount Sipylus, in current day Manisa, was based on the Weeping Rock or Niobe's Rock legend. Apart from these, both poets included the Euphrates and Tigris rivers as metonymy elements in their poems. When we look at these examples from the context of geocriticism, a more oriental period was ongoing in the Anatolian region during the period in which these two poets lived. The non-stationary structure of space in the context of stratification would be revealed. These two poets revealed the ancient structure from the oriental Anatolian geography and used it in their poems. In conjunction with this, we see that Victor Hugo, who revealed a more oriental Anatolian scene in his poems in the 19th century, included cities such as Trabzon, İzmir and Erzurum in his poems and highlights the modern structure of İzmir, the importance of Trabzon and the developed structure of Erzurum. Unlike the others, the existence of cities in Hugo's work also reveals the phenomenon of urbanization and modernization all over the world within

the framework of Anatolian spaces. In a geocritical context, the Anatolian setting in Hugo's poems, especially the city of Izmir in his poem *La Captive*, can be perceived by many of our senses. His comments on these cities overlap with Chateaubriand's travel notes at many points, revealing an intertextual relationship between the two texts.

As a result, we see that the Anatolian geography has two important spatial values, namely; Ancient Anatolia and Oriental Anatolia, in the poems we have analyzed by different poets from different periods. Gustave Flaubert comes to Ephesus during his journey to the east and describes this location as fascinating in both oriental and ancient ways. The expression "both oriental and ancient ways," here actually summarizes the reason why Anatolian spaces are included in French literature, especially in the poems we have studied in the present research. The Anatolian geography, with its ancient cultural heritage, mythological elements, and the components that it presents to the ancient geography, as well as its mountains, rivers, cities and its oriental identity, has made a secured place in the hearts and minds of French poets.

Giriş

Coğrafya ile edebiyat arasındaki ilişki ilk bakışta oldukça basit gibi görülebilir. Nitekim coğrafya demek her şeyden önce yer, mekân, uzam demektir. Uzam, bir edebiyat eserinin temel yapı taşlarından biridir. Edebi bir eserin en önemli unsuru olan olay örgüsü, açık bir şekilde belirtilsin ya da belirtilmesin, belli bir uzamın içerisinde gerçekleşir. Ancak bu gerçekleşme eylemi yazarın üslubuna, edebiyat eserinin ait olduğu döneme göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, realist bir eserde uzamın ya da belirli bir mekânın detaylı bir şekilde işlenmesi okuyucuya gerçeklik algısının yansıtılmasının yollarından biridir. Buna karşın Yeni Romancılar uzama dair betimlemeleri daha kısıtlı tutarlar. Böylece işledikleri olay ve durum belli bir yerle sınırlı kalmaz ve daha evrensel bir değere kavuşur. Yalnızca olayların gerçekleştiği bir yer olarak bile uzamın ele alınış şekli örnekte görüldüğü gibi değişebilmektedir. Ancak uzamın edebiyattaki tek işlevi bu değildir. Uzam, yazarın, toplumun ya da dönemin algısını da yansıtmaktadır. Örneğin Hugo'nun, Balzac'ın ya da Zola'nın Paris'i ele alışı aynı değildir. Bunda dönemsal ve toplumsal olguların uzam üzerindeki etkileri de büyüktür. Victor Hugo, *Sefiller*'de devrim sonrası Paris'i ele alırken; Balzac'ın Paris'i, *Goriot Baba*'da olduğu gibi ayrıcalıklarını korumak için her şeyi yapmaya hazır bir aristokrasi grubu ve bu şehirde kendisine yer bulmaya gelen Rastignac karakteri gibi taşralı gençlerle doludur. Öte yandan Zola'nın Paris'inde ise *Kadınların Cenneti*'nde olduğu gibi toplumu, özellikle kadınları baştan çıkaran büyük mağazalar görülür. Özetle bir uzam, her dönemde aynı şekilde algılanmaz ya da herkeste aynı duyguları uyandırmaz. Bu bağlamda, Bertrand Westphal özne ile nesne arasındaki ilişkinin dinamik olduğunu dile getirir. (Westphal, 2000, s.9-46) Jean Roudat ise aynı şekilde bu ilişkinin interaktif olduğunu vurgulayarak, "*her şehir/uzam belli bir zihinsel alanda ortaya çıkar,*"^{1*} der. (Roudat, 1990, s.86). Uzam tüm bunların dışında bireysel ya da toplumsal algının ortaya çıkardığı bir imge olarak da kullanılabilir. Uzamın sahip olduğu coğrafi, tarihsel, iklimsel, kültürel,

1 Bu makaledeki tüm alıntılar ve şiir örnekleri orijinal dillerinden Türkçeye makale yazarı tarafından çevrilmiştir.

mitolojik, egzotik vb. özellikleri bir düşünceyi ya da duyguyu açıklamakta ya da anlamını kuvvetlendirmekte kullanılabilir. Örneğin, Michel Butor'un *Dönüşüm* adlı eserinde Paris'in kasvetli, Roma'nın ise güneşli ikliminin Léon Delmont karakteri üzerinde ortaya çıkardığı ruhsal durum iki uzamın iklimsel özellikleriyle de açıklanabilir. O halde coğrafyanın edebiyattaki tek işlevi, esere yalnızca bir mekân sunması değildir. Bunun da ötesinde coğrafya, edebiyat eserini bir motif gibi süsler. Coğrafi uzamların çeşitliliği yazarın/şairin her zaman sığındığı bir liman olmuştur. Tıpkı Apollinaire'in ünlü şiirinde Mirabeau Köprüsü'nün altından akan Seine nehrinin bir metafor olarak geçen zamanı simgelemesi ve şairin geçip giden aşkını daha somut bir hale getirmesi gibi, şehir, köy, kasaba, dağ, deniz, nehir vb. tüm coğrafi uzamlar, birer benzetme, metafor, metonimi, perifraz ögesi gibi kullanılarak şairin soyut duygularına somut birer dayanak oluştururlar.

Tüm bunların dışında jeoeleştirel bir yaklaşım, imgeler üzerinden yapılacak incelemeye karşı çıkar. Çünkü Westphal'e göre jeoeleştiri ne kadar coğrafya merkezli ise (*géocentré*), imgebilim de o kadar ben merkezlidir (*égocentré*). İmgebilimsel bir çalışma yazarın onu nasıl açıkladığına odaklanarak asıl gönderge olan coğrafi uzamın değerini göz ardı eder. Böylece temsil edilen nesne, yani temsil edilen coğrafi uzamın değeri onu temsil eden imge lehine silinir. Coğrafi uzamı inceleyen bir diğer yaklaşım olan izlekbilim (tematoloji) ise coğrafi uzamın kendisine değil, ona atfedilen yüklemeye/temaya odaklanır. Westphal'in belirttiği şekliyle, metinde söz konusu olan Ren Nehri ise, izlekbilim Ren'e değil, nehir temasına, nehrin anlamına odaklanır. Böylece metindeki nehrin bilhassa Ren Nehri olmasının artık bir önemi kalmaz (Westphal, 2000, s.9-46). Jeeleştirel bir yaklaşım ise söz konusu coğrafi uzamın değerini ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken ilk olarak gönderge ile temsil arasındaki benzerlik ilişkisini inceler. Buna göre üç tip benzerlik ilişkisi kurulabilir. Birincisi, gönderge ile temsil arasında uyumlu bir ilişki vardır. Temsil edilen coğrafi uzam gerçek dünyada aynı özellikleri barındırır. Westphal buna Homotopik Uyum (*consensus homotopique*) adını veriyor. İkinci ise gönderge ile temsil arasında hatalı bir ilişkinin olduğu Heterotopik Bozulma'dır (*brouillage hétérotopique*). Burada her ne kadar temsil edilen coğrafi uzamın gerçek dünyada bir göndergesi olsa da gönderge ile temsil arasında bir bozulmadan söz edilebilir. Diğer bir deyişle, coğrafi uzamın gerçek dünyadaki özellikleri ile edebi eserdeki temsilen

özellikleri birbirini tutmaz. Üçüncü ilişki ise temsilin gerçek dünyada hiçbir göndergesi olmayan Ütopik Ekleme'dir (*excursus utopique*). Bu uzamlar tamamen hayal ürünüdür ve gerçek dünya ile nesnel bir ilişki kurmazlar. Bu tür uzamlara “*Neverland*” (Varolmayan Ülke), “*Wonderland*” (Harikalar Diyarı) gibi kurgusal mekanlar ya da ütopyalar örnek gösterilebilir.

Benzerlik ilişkisinin ardından jeoeleştirel bir inceleme için Westphal dört yöntem geliştirir. Çokodaklılık (*multifocalisation*), Çokduyusalılık (*polysensorialité*), Katmanbilim (*stratigraphie*) ve Metinlerarasılık (*intertextualité*). Çokodaklılık coğrafi uzama bakan kişinin, yani eserde belli bir uzamı ele alan yazarın konumunu tayin eder. Yazarın konumu, uzamın ele alınış şekline yansır. İçsel (*endogène*) bir bakış açısı uzamın değerini daha net ortaya koyan bir bakış açısıdır. Bu bakış açısına sahip yazar o uzamın içinden çıkar. Dışsal (*exogène*) bakış açısında uzama dair daha soyut ve basmakalıp anlatımlar vardır. Söz konusu uzama yabancı yazarların ve gezginlerin anlatıları bu bakış açısından yapılır. Bir de bu iki bakış açısının karışımı olan karma (*allogène*) bakış açısından bahsedebiliriz. Karma bakış açısına sahip kişi temelde söz konusu uzama yabancıdır ancak zaman içerisinde söz konusu uzama yerleşmiş ve uzamın bir parçası olmaya başlamıştır. Pierre Loti'nin İstanbul anlatıları buna örnek gösterilebilir. Bunun ötesinde yazar kendi bakış açısını karakterin bakış açısıyla değiştirebilir. Örneğin, Montesquieu, *İran Mektupları* adlı eserinde Paris'e dair içsel bakış açısını, Uzbek ve Rica karakterleri aracılığıyla dışsal bakış açısına çevirmiştir. Çokduyusalılık ise coğrafi bir uzamın beş temel duyu ile algılanabilirliğini gösterir. Buna göre bir coğrafi uzamın temsilinde en çok kullanılan yöntem uzamın görsel (*visuel*) boyutunu sunmaktır. Ancak bunun haricinde uzamın dokunsal (*tactile*), kokusal (*olfactif*), işitsel (*auditif*) ve tatsal (*gustatif*) boyutları da sunulabilir. Metin içinde uzamın diğer duyu boyutlarını yakalamak uzamın değerini ölçmekte faydalı olacaktır. Katmanbilim ise coğrafi uzamın tarihsel ve kültürel süreçleriyle ilgilidir. Kültürel bir belleğe sahip olan uzam, topluluklar sayesinde geliştirilen farklı zamansal katmanlara sahiptir. Katmanbilim bir uzamın temsilinde bu farklı tarihsel katmanların kimliğini ortaya çıkarır ve uzamla ilgili farklı anlatıların zamansal katmanları nasıl yansıttığını inceler. Son olarak coğrafi uzam, metinlerarasılık bağlamında da incelenebilir. Çünkü bir metindeki uzamın temsili ile başka bir metindeki uzamın temsili birbiriyle bağlantılı olabilir. Edebi

metinlerdeki temsiller ile seyahatnamelerdeki temsiller arasındaki ilişkiler buna örnek gösterilebilir.

Burada ele alınan tüm bu çıkarımlardan hareketle coğrafi uzamların şiirdeki işlevlerini inceleyeceğimiz bu çalışmada alışılmışın biraz dışına çıkarak farklı bir coğrafya ile o coğrafyaya ait olmayan bir edebiyata göz atacak ve Fransız şiirinde Anadolu uzamlarının ele alınışını coğrafya merkezli bir yaklaşım olan jeeoleştirinin önerdiği yöntemlerden uygun olanları kullanarak incelemeye çalışacağız. Tabii böyle bir çalışmayı yaparken şiiri düz yazıdan ayıran en önemli hususun imgeler olduğunu unutmamak gerekir. İnceleyeceğimiz şiirlerde karşılaştığımız imgeleri ele alırken şairin bu imgelerle yarattığı duygulardan ziyade imgeyi yaratan coğrafi uzamın değerine odaklanmaya çalışacağız.

Bu noktada, Fransız şiirinde Anadolu coğrafyasına dair uzamların kullanılmış olmasının sebepleri sorulabilir. Coğrafi açıdan baktığımız zaman Anadolu coğrafyası ile Fransız toprakları arasında oldukça uzak bir mesafe vardır. Üstelik iki coğrafya üzerinde yaşayan toplumların kültürel, dini ve sosyal yaşamları da manevi yönden bu mesafeyi arttırmaktadır. Ancak tüm bu uzaklığa rağmen Anadolu coğrafyası, Fransız edebiyatında kendisine yer bulmuştur. Zira bu coğrafya Antik Çağ'ın en büyük kültürel mirasçılarında biridir. Bir zamanlar Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin hüküm sürdüğü bu topraklar aradan geçen yüzyıllara rağmen bu emanetleri muhafaza etmektedir. Batı medeniyetleri ise tarih boyunca oluşturdıkları kimliklerini Antik Yunan medeniyetine dayandırmaktadırlar. Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıl Fransız edebiyatına baktığımız zaman Antikite'ye dönüşün izlerini, antik unsurların ve uzamların sıkça kullanılmasından görüyoruz. Ancak değişim kaçınılmazdır ve Anadolu coğrafyası da zamana boyun eğmiş ve değişmiştir. Antikite'nin beşiği olma özelliğini kaybetmemiştir ancak yeni bir kimliğe bürünerek, daha farklı bir ilginin kaynağı haline gelmiştir. Türkleşmiş ve müslümanlaşmış yeni haliyle egzotik ve oryantalist tutkuların odak noktalarından biridir. Bir zamanlar antik dokusuyla dikkatleri çeken Anadolu, XVIII. ve XIX. yüzyıla geldiğimizde yazarların gözüne daha farklı görünmektedir. Azımsanmayacak sayıda Fransız yazar ve şair okudukları eserlerden ve toplumun/dönemin sahip olduğu hâkim düşüncelerden hareketle kurguladıkları eserlerde bu coğrafyaya ait uzamlara yer vermişlerdir. Öte taraftan Alphonse

de Lamartine, Gustave Flaubert gibi büyük yazarlar bizzat bu coğrafyaya ayak basmış, gezip görmüş ve sahip oldukları duygularını, düşüncelerini gözlemleriyle birleştirerek seyahatnamelerine aktarmışlardır. Rabelais'nin *Gargantua*, Montesquieu'nün *Lettres Persanes*, Jules Verne'in *Kéran-le-Têtu* adlı eserleri roman alanında; Étienne Jodelle'in *Cléopâtre Captive* ve *Didon Se Sacrifiant*, Voltaire'in *Irène* ve *La Mort de César*, Alfred de Musset'in *Barberine* adlı eserleri ise tiyatro alanında XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin Anadolu uzamının bir şekilde Fransız edebiyatında işlendiği eserlerden bazılarıdır.² Bu eserlerde, Anadolu coğrafyası daha çok bir mekân olarak işlenmiş, dönemin ve yazarın uzama dair algısıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Şiir alanında ise yine bahsedilen yüzyıllar içerisinde Joachim Du Bellay, François Malherbe ve Victor Hugo gibi şairlerin Anadolu coğrafyasına ait uzamları ve öğeleri şiirlerinde kullandığını görüyoruz. Bu coğrafyaya ait öğelerin adı geçen şairlerin eserlerine nasıl hizmet ettiklerine aşağıdaki örnekler üzerinden detaylı bir şekilde göz atacağız.

Joachim Du Bellay – *Les Antiquités de Rome*

XVI. yüzyıl sanat anlayışını en net görebildiğimiz edebi türlerin başında şiir gelmektedir. Özellikle altı şairin bir araya gelerek *Pléiade* adını verdikleri şairler topluluğu Antikite'nin zenginliğine yönelmiştir. Özellikle bu altı şairden biri olan Du Bellay'nin Roma'ya yaptığı yolculuk ona muhteşem bir antik çağ hassasiyeti ve duygusu kazandırmış, tüm bu birikimini *Les Antiquités de Rome* (Roma Kalıntıları) adını verdiği şiir kitabında toplamıştır. Roma'dan döndükten sonra kaleme aldığı şiirlerde Roma'nın sahip olduğu antik kalıntılardan ve izlerden yola çıkarak, Roma'nın yükseliş, kudreti ve yıkılışı üzerine lirik soneler yazmıştır. Du Bellay'nin, şiirlerinin öznesi haline getirdiği Roma ile Anadolu arasında nasıl bir baę kurabileceğimizi, seçtiğimiz örnekler üzerinden inceleyeceğiz.

2 ÇİMEN, Gürkan, *Une approche géocritique des images de l'Anatolie chez les écrivains français du XVIe au XIXe siècle*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.

1.

“Le Babylonien ses hauts murs vantera,
 Et ses vergers en l’air; **de son Ephésienne**
La Grèce décrira la fabrique ancienne,
 Et le peuple du Nil ses pointes chantera:
 La même Grèce encor vanteuse publiera
 De son grand Jupiter l’image Olympienne,
Le Mausole sera gloire Carienne,
 Et son vieux labyrinth’ la Crète n’oubliera.”^{3*}
 [...]

Türkçesi

Yüksek duvarlarını övecek Babilli,
 Ve asma bahçelerini; **Efesli’nin,**
Resmedecek Yunanistan, antik tapınağını.
 Ve Nil halkı haykıracak sivri uçlu tepelerini.
 Şanı yüce Yunanistan ilan edecek dünyaya,
 Yüce Jüpiter’in Olimposlu suretini;
Mozole, ihtişam katacak Karyalı’ya,
 Ve eski labirenti unutmayacak Girit’li.
 [...]

Du Bellay, dünyanın yedi harikasını geçmiş zamanların en değerli ve önemli yapıtları olarak görmektedir. Şiirde, herkesin kendi ülkesinin harikalarına övgüler düzeceğinden bahseder. O ise övgülerini tek bir şehre yöneltir: Roma’ya. Şehrin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan yedi tepeyi bu bağlamda dünyanın yedi harikasıyla bir tutmaktadır. (*Les sept coteaux Romains, sept miracles du monde*). Antik çağ ile dolu böyle bir şiirde Anadolu uzamının yeri hiç şüphesiz bugün İzmir sınırları içerisinde yer alan Efes ile Muğla ve çevresini kapsayan antik Karya bölgesinden gelmektedir. Şiirde “*Efesli’nin antik tapınağı*” olarak bahsedilen yapıt Artemis Tapınağı; “*Karyalı’ya ihtişam katacak*” olan mozole ise Halikarnas Mozolesi’dir. Geriye kalan antik harikalar gibi bunlar da şiirde birer benzetme unsurudur. Roma’nın yedi tepesi (*Cermalus, Cispius, Fagatal, Oppius, Palatium, Sucusa ve Velia*) dünyanın antik yedi harikasına benzetilmiştir.

3 Du Bellay, Joachim, *Œuvres Complètes*, Tome III, Revue De La Renaissance, Paris, 1903, s.3

2.

“Telle que dans son char *la Bérécynthienne*
 Couronnée de tours, et joyeuse d’avoir
 Enfanté tant de dieux, telle se faisait voir
 En ses jours plus heureux cette ville ancienne:
Cette ville, qui fut plus que la Phrygienne
 Foisonnante en enfants, et de qui le pouvoir
 Fut le pouvoir du monde, et ne se peut revoir
 Pareille à sa grandeur, grandeur sinon la sienne”⁴

Türkçesi

Tıpkı tahtındaki **Beresintli** gibi
 Görkemli tacı başında ve öyle şen,
 Nice tanrılar doğurmaktan; böyle yaşadı işte
 Bu kadim kent en mesut günlerini
Frigyalı’dan çok daha yüce olan bu kent
 Soyu soppu bol ve gücünün zirvesinde
 Cihana hakimdi ve erişemezdi kimse
 Kendisinden gayrı onun yüceliğine

Du Bellay, şiirinin bu iki kıtasında Roma ile *Beresintli* ve *Frigyalı* olarak bahsettiği bir tanrıçayı karşılaştırmaktadır. “**Öyle şen, nice tanrılar doğurmaktan**” dizesiyle söz konusu tanrıçanın doğurganlığı temsil ettiği açıktır. Üstelik ikinci kıtada da bu tanrıçadan “**Frigyalı**” olarak bahsediliyor. Frigyalı ve doğurganlığı sembolü bir tanrıça söz konusu olduğunda ise akıllara doğrudan Anadolu’nun bereket ve doğurganlık tanrıçası *Kibele* gelmektedir. Kibele’nin tüm tanrıların anası olmasından hareketle Roma’yı tüm medeniyetlerin anası olarak betimliyor. Burada özellikle Fransızca’da “*La Bérécynthienne / la Mère Bérécynthienne*” (Beresintli / Beresintli Ana) tabiri bizi Anadolu’da başka bir coğrafi uzama götürüyor. Bu ifade Antik Anadolu’nun Frigya bölgesindeki bir dağın adı olmalı zira Latince Kibele için “*Mater deum magna Idaea*” (Tanrıların İdalı Yüce Anası) ifadesi kullanılmaktadır. Bu da *Beresint* ile *İda Dağı* arasında

4 A.g.e , s.6, Sonnet VI

bir bağlantı olduğunu gösteriyor. *Beresint* ifadesi çoğu sözlükte ve metinlerde Frigya'daki bir dağ ya da İda Dağı'nın zirvelerinden birine verilen isim olarak karşımıza çıkıyor.⁵ İda Dağı'yla eş anlamlı mı kullanıldığını ya da bu dağın zirvelerinden birine verilen bir isim mi olduğunu net olarak bilemesek de bu bölgenin Antik Anadolu'nun Frigya bölgesinde bulunan İda Dağı'na yani bugünkü Kaz Dağları'na gönderme yaptığı sonucuna varıyoruz. Şiirde ise Du Bellay, her ne kadar Roma'yı Kibebe ile karşılaştırsa da tıpkı bir önceki şiirinde Roma'nın yedi tepesini, dünyanın yedi harikasına denk tuttuğu gibi, burada da Roma'nın yüceliğinin tanrıçalarla bile kıyaslanamayacağını ve onun yüceliğinin tüm yüceliklerin üzerinde olduğunu anlatmaktadır.

3.

“De ce qu'on ne voit plus qu'une vague campagne,
Où tout l'orgueil du monde on a vu quelquefois
Tu n'en es pas coupable, ô quiconque tu sois
Que **le Tygre** et le Nil, Gange et **Euphrate** baigne”⁶

[...]

Türkçesi

Artık bomboş bir toprak parçasından ibaret
Çoğu zaman gördük onda dünyanın tüm kibrini
Suçlu olan sen değilsin, sen her kimsen
Dicle ya da Nil, Ganj ya da **Fırat** akıp gitsin.

[...]

İlgili dördünlüğünü örnek olarak aldığımız bu şiirde, eski gücünde olmayan Roma'nın yıkımından kimin sorumlu olduğu sorgulanmaktadır. Dicle, Nil, Ganj, Fırat ya da şiirin devamında bahsedilen Afrika, İspanya, İngiliz nehirleri, Galyalılar'ın Ren Nehri ya da Almanya hepsi bu yıkımdan sorumlu olabilirler. Du Bellay bu şiirinde, önceki örneklerde olduğu gibi Roma'yı başka şehirlerle, tanrılarla ya da antik yapılarla karşılaştırmıyor aksine Roma'nın yıkılışını anlatıyor. Bu yıkılışın sorumlusu olarak ise belli başlı nehirleri sıralıyor ancak nihayetinde tek sorumlu olarak Roma'nın kendisini görüyor. Roma, şiirde de belirtildiği

⁵ Bknz. Noël, François, *Abrégé de la Mythologie Universelle ou Dictionnaire de La Fable*, Imprimerie de Ode et Wodon, Bruxelles, 1828, Tome Premier, p.168

⁶ A.g.e., s.24, Sonnet XXXI

gibi iç savaşla kendi sonunu getiriyor. (*Tu en es seule cause, ô civile fureur*). Burada imparatorluğun komşu devletleri ya da dūřmanları nehir isimleriyle sembolize edilmiştir. Kaynağını Anadolu'dan alan Dicle ve Fırat nehirlerinin neyi sembolize ettiklerine bakacak olursak burada akıllara Dicle ve Fırat nehirlerini içine alan ve Roma'nın en büyük dođu rakibi Part İmparatorluğu gelmeli. Eđer ki bu nehirler bir dūřmanın yerine kullanıyorlarsa, Dicle ve Fırat bu şiirde Part İmparatorluğu'nu sembolize ediyor olmalı. Öte taraftan nehirler hızlıca akması, geri döndürülememesi gibi özellikleriyle akıp giden zamanın en iyi metaforudur. Bu açıdan baktığımızda ise Roma'nın tarih sahnesinden dūřüşü dünyanın bilinen büyük nehirleriyle sembolize edilmiştir.

Tüm bu örneklere baktığımız zaman Anadolu uzamının antik ve mitolojik yapısı Du Bellay'nin şiirlerinde Roma'nın yüceliğinin ve güzelliğinin belirtilmesine yarayan imgeler olarak kullanıldığını görüyoruz. Efes, Karya, Frigya, Dicle, Fırat ve İda Dağı gibi coğrafi uzamlar barındırdıkları antik ve mitolojik unsurlardan ayrı düşünülemez. Çünkü şair, şiirinde belirsiz bir dağ ya da nehir imgesi kullanmamaktadır. Roma'nın kudretini ancak tanrıların ikamet ettiğine inanılan bir dağ ile kıyaslayabilir. Bu bağlamda şair, Frigya, İda Dağı gibi uzamlara ve bu uzamların sahip oldukları antik ve mitolojik izlere ihtiyaç duymaktadır. Aynı şekilde, sıradan akıp giden bir nehir, Du Bellay'nin şiirinde vurgulamak istediği konu için yetersiz kalır oysa Fırat nehrinin tek başına bir temsil değeri vardır. Bu sebeple, söz konusu uzamların antik ve mitolojik yapılarının, şairin duygularını anlatmasında büyük kolaylık sağladığını görüyoruz. şairin dışsal bakış açısına sahip olması da Anadolu'ya dair örneklerin daha yüzeysel olmasına, bilhassa metinlerarasılık bağlamında mitolojik göndergelere olan ihtiyacı artırıyor. Özetle Anadolu'ya dair unsurların Du Bellay'nin şiirine girmesi yalnızca sahip olduğu antik özelliklerden dolayıdır yoksa Du Bellay'nin bir coğrafya olarak Anadolu'ya özel bir ilgisi olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Fırat ve Dicle nehirleriyle Part İmparatorluğu temsil edilmek istenmişse burada bir metonimiden (parça-bütün ilişkisi) bahsetmek de mümkün olabilir.

François de Malherbe – Les Œuvres Poétiques

François de Malherbe XVII. yüzyılda Fransız şiirine yeni bir soluk getirmiştir. şiirinde özellikle mantığın ve tutarlılığın önemli bir yeri vardır. Bu tutarlılığın oluş-

ması için şiirdeki tüm unsurlar birbiriyle uyumlu bir şekilde bir araya getirilmelidir. Şiirinde kurmaya çalıştığı bu mantıklı ve tutarlı yapı için çoğu zaman antik döneme ve mitlere başvurur. Ancak başvurduğu antik ve mitolojik örnekler şiirin tutarlılığını sağlayabilmesi açısından herkesçe bilinmelidir (Rubin, 2004, s.113). Özellikle Malherbe'in döneminde mitolojik unsurlar şiirin süsüdür ve birkaç örnek dışında bu mitolojik unsurlar ortalama bir okur tarafından kolaylıkla tanınabilir (Lebègue, 1975, s.8-20). Bu bağlamdan hareketle, burada seçtiğimiz örneklerde Anadolu uzamlarının Malherbe'in şiirindeki tutarlı yapıya nasıl hizmet ettiğini inceleyeceğiz.

1.

[...]

“Déjà tout le peuple more

À ce miracle entendu;

À l'un et l'autre Bosphore

Le bruit en est répandu;

Toutes les plaines le savent,

Que l'Inde et l'**Euphrate** lavent”⁷

Türkçesi

[...]

Bütün bir Moro halkının,

Gitti kulağına bu mucize;

Boğaziçi'nin her iki yakasına,

Yayıldı zaferin çılgılığı;

Tüm topraklar haberdar,

Hint ve **Fırat**'ın suladığı;

Marsilya'nın mutlak monarşinin hakimiyetine girmesi üzerine kral Henri'nin zaferini lirik bir şekilde kutlayan bu şiirde (*Au Roy Henri Le Grand Sur La Prise de Marseille*) Anadolu uzamına dair iki ifade dikkat çekiyor: “Boğaziçi'nin her iki yakası” ve “Fırat”. Kazanılan zaferin öneminden ve zafer haberinin tüm dünyaya yayılmasından bahsedilen şiirde iki uzam birer metonimi olarak kullanılmıştır. Boğaziçi'nin her iki yakası Avrupa ve Asya topraklarını ifa-

⁷ MALHERBE, François, *Œuvres de Malherbe: Poésies Et Prose, Œuvres choisies de E. Lebrun*, Librairie de Firmin Didot frères, 1858, Paris, p.15

de ederken burada Asya kısmı daha çok Küçük Asya ya da Anadolu topraklarını belirtiyor olmalı zira arkasından gelen dizede “Fırat’ın suladığı topraklar” ile Orta Doğu coğrafyası, “Hint nehirlerinin suladığı topraklar” ile de Uzak Doğu coğrafyası belirtilmekte ve böylece bu zaferin tüm dünyada büyük bir yankı uyandırdığı izlenimi verilmektedir.

Du Bellay’nin şiirinde de Fırat nehrinin bir parça-bütün ilişkisi içerisinde doğu topraklarını simgelemek amacıyla kullanıldığını görmüştük. Malherbe’de de yine aynı amaçla kullanılmaktadır. Fırat, hiç şüphesiz insanlık tarihinin en önemli nehirlerinden biridir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Antik dünyanın da en büyük nehirlerinden biridir. Hristiyanlık inancında ise Kitab-ı Mukaddes’in Yaratılış bölümünde anlatıldığı üzere Aden Bahçesi’ni sulayan dört büyük nehirten birisi Fırat nehridir.

Fırat nehrinin hem dini hem antik ve kültürel bir yapıya sahip olması onun bir imge olarak kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Öte yanda tüm bu özelliklere sahip olması bu uzamın herkesçe tanınmasını da sağlamaktadır. Ancak her iki şairde de Fırat nehrinin dini özelliklerini değil daha çok doğu topraklarını simgeleyen bir metonimi unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz.

2.

[...]

“**Le Thermodon** a vu seoir autrefois

Des reines au trône des rois:

Mais que vit-il par qui soit débattu

Le prix à ta vertu?”^{8*}

[...]

Türkçesi

[...]

Termodon da gördü zamanında

Kraliçeler yakışırdı kralların tahtına

Kim ne hakla tartışır ki

Erdeminizin değerini?

[...]

À la Reine Marie de Médicis (Pendant sa régence) adlı bu şiirde ise IV. Henri'nin vefatından sonra oğlu XIII. Louis'nin daha küçük yaşta olması sebebiyle naibe olarak tahta kraliçe Marie de Médicis çıkması konu alınmıştır. Bir kadın olarak Marie de Médicis'nin tahta çıkması Antik Çağ'da bilindik bir olayla karşılaştırılmaktadır. Kraliçe, günümüzde Samsun çevresinde bulunan Terme (Termodon) çayının etrafında bir krallık kurmuş Amazon kadınlarına benzetilmektedir. Terme çayının kıyısında yaşayan bu krallık tarihçilere göre, yalnızca kadınlardan oluşmaktaydı. İşte kraliçeye yazılan şiirde bu durum belirtilmekte, mitolojik bir örnekle sağlam temellere dayandırılmakta ve böylece şiirin kurgusundaki tutarlılık sağlanmaktadır. Karadeniz'e dökülen Terme Çayı, Fırat Nehri gibi bir parçabütün ilişkisi kurmamakta buna karşın mitolojik bir olaya ev sahipliği yapması ve bunu yansıtan bir imge olarak görülmesiyle Malherbe'in şiirine girmiştir.

3.

[...]

“Après cet essai fait, s’il demeure inutile,
Je ne connais plus rien qui la puisse toucher;
Et sans doute la France aura comme **Sypile**
Quelque fameux rocher”⁹

Türkçesi

[...]

Eğer bu çaba da kalırsa nafiye,
Bilmiyorum ona iyi gelecek şey ne.
Fransa'nın da olacak **Sipil gibi,**
Ünlü bir kayası, böyle giderse.

Kral IV. Henri'nin beklenmedik ölümünden sonra yazılan şiirin (*Stances Sur La Mort de Henri Le Grand*) bu dörtlüğünde yine kraliçeye hitap edilmektedir. Kraliçenin acısını dindirmek için yapılanlar nafiye'dir. Malherbe şiirinde hiç ölmemiş gibi Henri'den ve zaferlerinden bahseder. Sanatın gücüyle canlı bir imge yaratır. Ama tüm bu çaba kraliçenin acısını dindirmeye yetmez. Bir önceki şiirde kraliçeyi Terme çayının Amazon kadınlarına benzeten şair, bu şiirinde ise

⁹ A.g.e., s.120

onu günümüzde Manisa sınırları içerisinde yer alan mitolojik hikayesiyle ünlü Sipil Dağı'ndaki Ağlayan Kadın Kayası'na benzetir. Mitolojiye göre, Frigyalı Niobe'nin yedi kızı ve yedi oğlu vardır. Bu durum sadece iki oğlu olan Leto'yu kıskandırır. Oğulları Artemis ve Apollo aracılığıyla Niobe'nin tüm evlatlarını öldürtür. Bir anda on dört evladından olan kederli Niobe'nin acısını dindirmek için Zeus onu Sipil Dağı'nda bir kayaya dönüştürür. Bu kaya tarih boyunca "Ağlayan Kaya" olarak Niobe ile özdeşleşmiştir. Malherbe bir kez daha şiirinde mantığı ve tutarlılığı sağlamak için mitolojiye sığınmış ve soluğu Anadolu'da almıştır. Kraliçe'nin kederiyle Frigyalı Niobe'nin kederini ortak paydada buluşturmuş ve Sipil Dağı'ndan ilham almıştır.

Tüm bu örneklerde gördüğümüz kadarıyla Malherbe'in şiirinde Anadolu uzamları Fırat Nehri, Terme Çayı, Sipil Dağı gibi coğrafi unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Burada da Du Bellay'nin şiirlerindeki kullanımlara benzer özellikler söz konusudur. Özellikle Terme Çayı ve Sipil Dağı şiirindeki anlamsal ve duygusal bütünlüğün sağlanması amacıyla mitolojik alüzyonlar olarak kullanılmış. XVI. ve XVII. yüzyıldan aldığımız iki şairin şiirlerinde de Anadolu coğrafyası antik ve mitolojik özellikleriyle birer yardımcı öge olarak kullanıldığını görüyoruz. Nitekim Du Bellay'de asıl öge Roma iken, Malherbe'de ise asıl öge kral ve kraliçedir. Anadolu uzamları bu şiirlerde sadece konuyu, duyguyu tamamlayan yardımcı öğeler olup, tüm bu işlevini sahip olduğu antik ve mitolojik katmana borçludur.

Victor Hugo - *Les Orientales*

XIX. yüzyılda, batıda oryantalizm ve egzotizm akımlarının revaçta olduğu bir dönemde yüzünü doğuya dönen şairlerden biri de Victor Hugo'dur. Doğu ile ilgili tüm şiirlerini "*Les Orientales*" adlı eserinde toplayan şair doğuya olan bu ilgiyi şöyle açıklıyor. "*XIV. Louis zamanında Helenist idik, şimdi ise oryantalistiz. Bir adım atıldı. Dipsiz bir kuyu olan Asya'yı, sayısız akıl, hiç, aynı anda, bu kadar irdelememişti.*" (Hugo, 1829, s.4-5) Anadolu uzamlarının Hugo'da nasıl bir işlevi olduğunu anlamak için ilk olarak Tutsak (*La Captive*) şiirine göz atacağız.

La Captive

“Si je n’étais captive,
 J’aimerais ce pays,
 Et cette mer plaintive,
 Et ces champs de maïs,
 Et ces astres sans nombre,
 Si le long du mur sombre
 N’étincelait dans l’ombre
 Le sabre des spahis.”¹⁰

Türkçesi

Tutsak olmasaydım şayet.
 Severdim ben bu ülkeyi,
 Bu sakin denizi,
 Bu mısır tarlalarını,
 Bu sayısız yıldızı;
 Şayet karanlık duvarda
 Parlamasaydı gölgede
 Sipahilerin kılıcı

Burada Du Bellay ve Malherbe’in şiirlerinden farklı bir durum söz konusudur. İki şairde de Anadolu uzamları mitolojik gönderge ve parça-bütün ilişkisi içerisinde kullanılan birer imgeydi. Oysa bu şiirin ilk dizelerinden itibaren duygunun ve olayın yaşandığı bir uzamdan bahsedebiliriz. Bu şiirde söz konusu olan, sipahilerin kaçırıp getirdiği bir tutsak kadın ve tutsak tutulduğu bir coğrafi uzamdır.

“Pourtant j’aime une rive
 Où jamais des hivers
 Le souffle froid n’arrive
 Par les vitraux ouverts.
 L’été, la pluie est chaude,
 L’insecte vert qui rôde
 Luit, vivante émeraude,
 Sous les brins d’herbe verts”¹¹

¹⁰ A.g.e., s.77

¹¹ A.g.e., s.77

Türkçesi

Yine de seviyorum bu kıyıcı
Hiç uğramaz kışların
Soğuk mu soğuk rüzgârı
Açık pencerelerden
Yazın yağmuru sıcak
Yuvarlanır yeşil bir böcek
Yaşayan bir zümrüt gibi
Yeşil otların arasında

Şiirin bu bölümünden de anlaşılacağı gibi tutsak kadın, kaçırılıp getirildiği bu yeni uzamı tanımaya çalışmaktadır. Bir yerde kapalı tutulmakta, sipahiler ellerindeki kılıçlarıyla başında nöbet tutmaktadır. Henüz bu uzamı hiç görmemiştir ama yine de içinde kötü duygu ve düşünceler yoktur. Burası şiirde anlatıldığı gibi, kışların hiç uğramadığı, yazların ılık ve sıcak olduğu, böceklerin otlar üzerinde keyifle yuvarlandığı bir yerdir. Şiirin başlarında oldukça zengin bir şekilde betimlenen bu uzam sonunda “*İzmir bir prensesdir*” (Smyrne est une princesse) dizesiyle açıklanmaktadır. Şiirde kendi yurdundan kaçırılan bir kadının bile hayran kaldığı, kaçmayı ya da terk etmeyi değil aksine keşfetmeyi istediği yer İzmir’dir.

“**Smyrne** est une princesse
Avec son beau chapel;
L’heureux printemps sans cesse
Répond à son appel,
Et, comme un riant groupe
De fleurs dans une coupe,
Dans ses mers se découpe
Plus d’un frais archipel.”¹²

Türkçesi

İzmir bir prenestir

Güzel mi güzel şapkasıyla

Mutlu baharlar hiç durmadan

Yanıt verir çağrısına

Güzel bir demet çiçek

Vazosundan gülümser gibi

Denizinden ışıldar.

Sayırsız takımadalar.

Victor Hugo, İzmir’i bir imge olarak değil, şiirin geçtiği bir coğrafi uzam olarak kullanmıştır ve bu uzamı tüm duyularıyla hissetmek mümkündür. Bertrand Westphal’in Çokduyusalılığına (*polysensorialité*) göre, bu şiirde İzmir’in görsel, kokusal, işitsel ve dokusal boyutlarını görebiliriz. Örneğin, şiirdeki birçok anlatıda İzmir’i gözlerimizle görürüz: “Seviyorum bu kırmızı kuleleri / Bu coşkulu bayrakları.” (*J’aime ces tours vermeilles / Ces drapeaux triomphants*), İzmir’in kokusunu hissederiz: “Bu canlı hoş kokular” (*Les doux parfums brûlants*), İzmir’in sesini duyarız: “Boğuk sesler / çöllerden gelen” (*Aux voix étouffées / Qui viennent des déserts*) ve son olarak İzmir’i tenimizle hissederiz: “Bir esinti dokunduğunda tenime / sağa sola koşuşurken” (*Mais surtout, quand la brise / Me touche en voltigeant*).

Şiirdeki tutsağın kaçırılıp getirildiği bu yeni uzama bir hayranlık beslediği görülüyor. Doğduğu topraklardan zorla kaçırılıp, bilmediği topraklara getirilen bu kadın neden tutsak tutulduğu bu şehri bu kadar sevmektedir? Şiirin yapısı gereği doğuya bir hayranlık, bir övgü söz konusudur. Burada İzmir şehrinin seçilmesi de tesadüf değildir. Nitekim birçok gezginin anlatılarında burası Asya değil küçük Avrupa’dır. İzmir için Alphonse de Lamartine: “Burası bir doğu şehrinde görmeyi umduğum hiçbir beklentiye cevap vermiyor. Burası Küçük Asya’nın Marsilya’sı.” (Lamartine, 1835, s.239); Montesquieu ise *İran Mektupları* adlı romanında: “Gezdiğim tüm bu uçsuz bucaksız ülkede, zengin ve güçlü olarak kabul edilebilecek tek şehir olarak yalnızca İzmir’i buldum,” (Montesquieu, 2006, s.49) demektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak İzmir coğrafi olarak bir doğu şehri, kültürel olarak ise bir batı şehrinin mükemmel karışımı olarak karşımıza çıkıyor. İşte bu yapısıyla Victor Hugo tutsağını Anadolu’daki herhangi bir şehre değil İzmir’e kaçırıyor.

şairin, Anadolu'ya ait oldukça zengin unsurlarla süslediği bir başka şiiri ise Gözde (*La Sultane Favorite*) adlı şiiridir. Oldukça kıskanç bir kadından bahsedilen bu şiirde birçok Osmanlı toprağından bahsedilse de burada yalnızca Anadolu coğrafyasına odaklanacağız. şiirin başkahramanı olan padişahın gözdesi, güzel bir Yahudi kızıdır (*belle juive, jeune maîtresse, si belle*). Ancak padişahın birçok cariyesi olmasından büyük kıskançlık duymaktadır. (*Jalouse entre les jalouses / Pardonne à mes autres épouses*). İçindeki kıskançlık zalimliğini besler ve diğer tüm cariyelerin sonunu hazırlar (*Faut-il qu'un coup de hache suive / Chaque coup de ton éventail? / Tu vas demander des têtes*). İşte tam bu noktada padişah bu kıskanç gözdeden diğer cariyelerini bağışlamasını ve onların yaşamasına izin vermesini zira kalbinin, tahtının, tüm günlerinin ve sahip olduğu tüm toprakların yalnızca ona ait olduğunu haykırır. (*Laisse-les vivre: à toi le monde! / À toi mon trône, à toi mes jours!*)

La Sultane Favorite

[...]

“À toi Bassora, **Trébizonde**,
Chypre où de vieux noms sont gravés,
Fez où la poudre d'or abonde,
Mosul où trafique le monde,
Erzeroum aux chemins pavés!

**À toi Smyrne et ses maisons neuves
Où vient blanchir le flot amer!**

Le Gange redouté des veuves!
Le Danube qui par cinq fleuves
Tombe échevelé dans la mer!”¹³

Türkçesi

[...]

Senin olsun Basra, **Trabzon**,
Kadim isimlerin kazındığı Kıbrıs,
Altın tozunun bol olduğu Fas,
Dünyanın merkezi Musul,
Ve kaldırım döşeli yollarıyla Erzurum.

13 Hugo, Victor, a.g.e., s:90-93

**Senin olsun İzmir ve yeni evleri,
Dalgaların gelip beyaza boyadığı,
Dulları korkutan Ganj,
Beş nehrin beslediği Tuna,
Denize akar sonunda.**

Şiirde birçok coğrafi uzamın peş peşe sıralanması padişahın kudretinin en net göstergesidir. Anadolu çerçevesinde baktığımızda Trabzon, İzmir ve Erzurum şehirlerinin şiire dahil edildiğini görüyoruz. Trabzon sahip olduğu antik yapısıyla, her dönem önemini korumuş ve ilk başta bahsettiğimiz roman ve tiyatro eserleri ile seyahatnamelerde uzun uzadıya sıkça işlenen bir coğrafi uzam olmuştur. Jules Verne, *İnatçı Keraban* (Kéran-le-Têtu) adlı eserinde bu şehirden bahseder ve son olarak şöyle der: “İki yüz elli altı yıllık bir tarihin ardından kabul edilmelidir ki bu şehrin dünya tarihinde yer almaya hakkı vardır” (Verne, 1883, s.550). Erzurum ise birçok seyahatnamede Anadolu coğrafyası içerisinde gelişmiş kabul edilen nadir şehirlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Jean Baptiste Tavernier’e göre: “Erzurum İran sınırına yakın bir yerleşimdir. Erzurum’da büyük kervansaraylar bulunmaktadır. Bu şehir Tokat gibi Osmanlı’nın en büyük geçiş noktalarından biridir” (Tavernier, 1676, s.17-19). Erzurum’un diğer uzamlara göre nispeten gelişmiş ve canlı bir yapıya ait olmasının şiirde “kaldırım döşeli yolları” ifadesi ile desteklenmiş olduğunu görüyoruz. Şairin bir önceki incelediğimiz *Tutsak* (La Captive) şiirinin ana uzamı İzmir’dir. Bu şiirinde de İzmir şehrine tekrar yer vermiş olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda şair, Anadolu coğrafyasını geniş çapta şiirine eklemiştir. İzmir’e dair betimlemeleri bir önceki şiirden de anlaşılacağı üzere daha yoğun olduğunu görüyoruz. Burada “yeni evler” ve “dalgaların gelip beyaza boyadığı” gibi ifadeler de oldukça dikkat çekicidir. Bu ifadelerin, şairin hayal gücünden mi yoksa sahip olduğu bilgilerinden mi geldiği merak konusudur. Jean-Marc Moura “*Lire l’Exotisme*” adlı eserinde Victor Hugo’nun *Les Orientales*’ı oluştururken büyük ölçüde Chateaubriand’ın “*Paris’ten Kudüs’e Seyahat*” (Itinéraire de Paris à Jérusalem) adlı eserinden esinlendiğini ifade etmektedir. (Moura, 1992, s.77) Bu eserde Chateaubriand, İzmir’in Türkler ile Yunanlar arasındaki savaşlar sebebiyle birçok kez tahribata uğradığını ve bilhassa Timur’un istilasıyla tamamen harap olduğunu ancak daha sonra şehrin yenilendiğini ifade etmektedir:

“İzmir harabe olmaktan ancak Türkler imparatorluğun yegâne efendisi olmaları sayesinde çıkmıştır. Şehir, türlü savaşlarla kaybettiği tüm üstünlüğünü geri kazanmış ve bu toprakların ticaret ambarı haline gelmiştir. İzmir sakinleri dağların tepelerinden deniz kenarlarına inip yeni evler inşa etmişler ve bu yeni modern yapılar antik anıtlardan geriye kalan mermerlerle yapılmıştır...” (Chateaubriand, 1867, s.180-181)

Chateaubriand'nın İzmir hakkında yaptığı yukarıdaki alıntı, Hugo'nun şiirinde İzmir'e ithaf ettiği özelliklerin kaynağını gözler önüne sermektedir. O halde Chateaubriand'nın seyahatnamesi ile buradaki şiir ile bir metinlerarasılık ilişkisi kurulduğunu söyleyebiliriz. Elbette bu ilişkiyi ortaya çıkarmak okurun dikkatine ve bilgisine bağlıdır. Zira “içerisinde yorumsal izleri bulacağı metne gönderen bir sözcüğün neyi simgelediğini bulmak, bir şiirde (gizlice) alıntılanan bir parça, bir kesit olan yorumlayan göstergeyi yorumlamak ve alıntının tam olmadığı anlarda onu tamamlamak tümüyle okura düşer.” (Aktulum, 2000, s.67) Öte taraftan Du Bellay ve Malherbe'in aksine Hugo'nun şiirlerinde antik bir unsura rastlamıyoruz. Bu da Anadolu coğrafyasının Fransız şiirinde durağan değil dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada farklı yüzyıllardan seçtiğimiz örneklerde Anadolu coğrafyasının Fransız şiirindeki rolünü anlamaya çalıştık. Bu şekilde, Anadolu coğrafyasının yalnızca üzerinde yaşayan toplumun edebiyatında değil, Fransız edebiyatı özelinde, başka bir toplumun edebiyatında da yer edindiğini gördük. Bu durum, söz konusu uzamın evrensel bir değerü olduğunu gözler önüne seriyor. Bu çıkarımın ardından, uzamın bu evrensel değerünün nereden geldiğini ve ilgili eserlere nasıl yansıdığını inceledik. Bunu yaparken, söz konusu uzamları ilk olarak, Bertrand Westphal'in jeoeleştirici kuramında ileri sürdüğü *göndergesellik* (référentialité) kavramına göre değerlendirdik.

Buna göre, seçilen tüm örneklerde gönderge ile temsil arasında homotopik uyum (*consensus homotopique*) söz konusudur denilebilir. Diğer bir deyişle, şiirlerde temsil edilen uzamlar ile gerçık dünyadaki göndergeler arasında doğru ve uyumlu bir ilişki söz konusudur. Temsil ile gönderge arasında hatalı bir ilişkinin söz konusu olduğu heterotopik bozulma (*brouillage hétérotopique*) düşünüldü-

ğünde, bu doğru ve uyumlu ilişki bize uzamın değeri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Heterotopik bozulmanın olduğu bir örnekte, temsil ile gönderge bazı özellikleri bakımından birbirleriyle uyuşmamaktadır. Bu, söz konusu gönderge hakkında eksik ya da yanlış bilgilere sahip olunmasından ya da basit bir hatadan kaynaklanabilir. Burada sözü edilen uzamların, göndergeleriyle uyumlu ve doğru ilişkide olması şair ve yazarlar tarafından bu uzamlar hakkında geniş bilgilere sahip olunduğunu gösterir. İkinci olarak, şairlerin genel olarak dışsal (exogène) bakış açısına sahip olması uzamların daha yüzeysel ve benzer özellikleriyle ele alınmasına neden olmuştur. Victor Hugo'nun *La Captive* şiirinde incelediğimiz çokduyusalılık (polysensorialité) bağlamında ise İzmir'in farklı duyulara hitap edilecek şekilde anlatılması, uzamın daha derinlikli bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Metinlerarasılık bağlamında bakacak olursak söz konusu uzamlar ile gezi yazılarındaki anlatılar arasında sıkı ilişkiler ve benzerlikler olduğu görülüyor. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu gezi yazılarının oryantalizm bağlamında şairlere kaynaklık ettiğini görüyoruz.

Anadolu, farklı kültürlere, farklı anlayışlara, farklı inançlara ev sahipliği yapmış çok katmanlı bir coğrafyadır. Gustave Flaubert doğuya yaptığı yolculuğu sırasında Efes'e gelir ve şöyle der: "*Efes Ovası... Öyle güzel ki! Hem oryantel hem antik açıdan adeta büyüleyici*" (Flaubert, 1925, s.229). "*Büyüleyici*" olmasının temelinde de bu çok katmanlı yapı yer almaktadır. Buradaki "*hem oryantel hem antik açıdan*" ifadesi Anadolu uzamının evrensel değerinin nereden geldiğini özetlemektedir. Antik kültürel mirasıyla, mitolojik unsurlarıyla, antik coğrafyaya sunduğu öğeleriyle; dağlarıyla, nehirleriyle, şehirleriyle ve yüzyıllar sonra oryantel kimliğiyle Fransız şairlerin kaleminde kendisine yer edinmiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda her ne kadar Anadolu'ya Osmanlı İmparatorluğu hâkim olsa da bu yüzyılların düşünce ve sanat anlayışı, Osmanlı hakimiyeti altındaki Anadolu coğrafyasından antik yapıyı çıkarmış ve onu işlemiştir. Efes, Karya, Frigya, Termedon, Sipil gibi antik dünyaya ait uzamlar eserlerde kullanıldığı görülüyor. Osmanlı Anadolu'sunun, Flaubert'in ifade ettiği şekliyle "oryantel" Anadolu'nun şiire girmesi ise yine XIX. yüzyılın düşünce ve sanat anlayışı sayesinde olmuş ve İzmir, Erzurum, Trabzon gibi dönemin bilinen büyük şehirleri Victor Hugo'nun kalemiyle Fransız şiirine dahil olmuştur.

Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu uzamlarını, Termedon'un

Amazon kadınları, Sipil Dağı ve Ağlayan Kaya, Kibele gibi antik ve mitolojik öğelerle beraber görüyoruz. Burada şiirin mitoloji ile olan yakın ilişkisini göz ardı etmemek gerekir. İkisi de insanlığın ortaya koyduğu en eski türlerdir ve tarih boyunca mitolojik unsurlar şiir yoluyla taşınmıştır. Şairin şiirinde mitolojik unsurları kullanmasının birçok sebebi olabilir. Toplumun ortak hafızasında yer etmiş olan bir mit, şiirdeki duyguyu tamamlayabilir. Bu bağlamda satırlar boyunca anlatılmak istenen, tek bir ifadeyle ve daha kuvvetli bir duyguyla anlatılabilir. Malherbe'in de yaptığı tam olarak budur. Kraliçe'nin kederini, "*Fransa'nın da olacak Sipil gibi / Ünlü bir kayası*" ifadesiyle anlatarak bu acının ne denli yoğun olduğunu daha derin bir şekilde anlatmaktadır.

XIX. yüzyıla geldiğimizde ise dağlardan, nehirlerden, mitolojik unsurlardan ziyade şiirde şehirlerin varlığını da görmeye başlıyoruz. Bunun başlıca sebepleri arasında artan nüfusla beraber şehirleşmenin de önemli ölçüde artmış olmasını, sanayileşmeyi ve modernleşmeyi görebiliriz. Hugo'nun şiiri her ne kadar egzotik bir ortam yaratsa da şehirleşme ve modernleşmeyi Anadolu uzamları üzerinden de okumak mümkündür. Erzurum'un yollarının kaldırım taşlarıyla döşeli olması (*chemins pavés*), İzmir'in yenilenmiş evleriyle modern görüntüsü (*ses maisons neuves*) buna örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak, bu makede Anadolu coğrafyasının Fransız şiirindeki yerini ve değerini anlamaya çalıştık. İncelediğimiz örneklerden elde ettiğimiz sonuçlara göre Anadolu uzamının Fransız şiirinde durağan değil oldukça dinamik bir yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Bu coğrafya, sahip olduğu antik, kültürel ve coğrafi özellikleri ile farklı dönemlerde, farklı özellikleriyle Fransız şiirinde yer edinebilmiştir.

Kaynakça

- AKTULUM, K. (2000), *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınları, s.67
- CHATEAUBRIAND, (1867), *l'itinéraire de Paris à Jérusalem*, Paris, Bernardin-Bechet Libraire, s.180-181
- ÇİMEN, Gürkan, (2021), *Une approche géocritique des images de l'Anatolie chez les écrivains français du XVIe au XIXe siècle*, Ankara : Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- DU BELLAY, J. (1903), *Œuvres Complètes, Tome III, Le Premier Livre Des Antiquitez De Rome*, Paris, Revue De La Renaissance,
- FLAUBERT, G., (1925), *Voyage en Orient 1849-1851*, Paris, Edition du Centenaire Libraire de France, s.229
- HUGO, V., (1829), *Les Orientales*, Paris, Editions Ne Varietur, s.4-5
- LAMARTINE, A. (1835), *Impressions, souvenirs, pensées et paysages pendant un voyage en Orient, 1832-1833, ou Notes d'un voyageur II, Œuvres Complètes, Tome VII*, Paris, Chez L'Auteur, s.239
- LEBÈGUE, R. (1975), *Malherbe disciple et critique de Ronsard*. In: Cahier des Annales de Normandie n°9, 1977. La Basse Normandie et ses poètes à l'époque classique : actes du colloque organisé par le groupe de recherches sur la littérature française des XVIe et XVIIe siècles, tenu à l'Université de Caen en octobre 1975. s. 8-20;
- MALHERBE, F., (1858) *Œuvres de Malherbe: Poésies Et Prose*, Œuvres choisies de E. Lebrun, Paris, Librairie de Firmin Didot Frères
- MONTESQUIEU,(1721), *Lettres Persanes*, Paris, Editions Gallimard, Paris, 2006, s.49
- MOURA, Jean-Marc, (1992), *Lire l'Exotisme*, Paris, Dunod, s.77
- NOEL, François, (1828), *Abrégé de la Mythologie Universelle ou Dictionnaire de La Fable*, Imprimerie de Ode et Wodon, Bruxelles, 1828, Tome Premier, p.168
- ROUDAT, Jean, (1990), *Les Villes imaginaire dans la littérature français*, Paris, Hatier, coll. Brèves
- RUBIN, D.L., (2004) *La Poésie Française du Premier 17e Siècle: Textes et Contextes*, Virginia, Rookwood Texts
- TAVERNIER, Jean-Baptiste, (1676), *Les Six Voyages de Jean Baptiste Tavernier*, Premier Partie, s.17-19
- VERNE, Jules, (1883), *Kériban-le-Têtu*, La Bibliothèque électronique du Québec, Collection à tous les vents, s.550
- WESTPHAL, Bertrand, (2007), *La Géocritique: Réel, Fiction, Espace*, Paris, Les Editions de Minuit
- WESTPHAL, Bertrand, (2000), *Pour une approche géocritique des textes*, La Géocritique mode d'emploi, PULIM : Limoges, coll. « Espaces Humains », n°0, pp.9-40